

Nils Mortensen:

Krise og faglig bevægelse i Danmark 1975-76

Den krise, som i vinteren 1973/74 først så ud som en olie-forsyningskrise, men som siden har udviklet sig til økonomiske, politiske og sociale problemer af et omfang, man ikke har kendt siden krigen, har også dybtgående præget fagbevægelsen. I det følgende skal jeg forsøge at indkredse nogle vigtige tendenser i de seneste par år i dansk fagbevægelse.

De egentlige fagorganisationer omfatter et godt stykke over 1 million medlemmer inden for en mangfoldighed af erhverv, det er organisationer, som har en central økonomisk og politisk betydning, og som samvirker med eller er i konflikt med andre organisationer på niveauer fra virksomhed til regeringsplan. Men den samlede faglige bevægelse omfatter ikke bare de legale og institutionaliserede organisationer, men enhver organisering og bevægelse, som tager udgangspunkt i lønarbejderes umiddelbare situation som sælgere af arbejdskraft. Den faglige bevægelse omfatter således også de forskellige former for aktioner og organiseringer, som sker uden for og ofte i strid med de egentlige fagorganisationer.¹⁾

Det er selvsagt umuligt at indkredse tendenser i hele dette felt uden et selektivt perspektiv, og selv da er der meget, som ikke kommer med.²⁾ Det selektive perspektiv, der her er an-

- 1) Udtrykket fagorganisationer benyttes om de etablerede fagforeninger (forbundsafdelinger), fagforbund og LO, udtrykket den faglige bevægelse om det mere omfattende fænomen. Udtrykket fagbevægelse benyttes mindre konsekvent, men oftest synonymt med fagorganisationer. Endelig benyttes udtrykket fagforeninger i to betydninger, dels om forbundsafdelinger, dels i forbindelse med teoretiske overvejelser, hvor fagforeningsteori ikke er den særskilte teori om forbundsafdelinger, men den generelle teori om de samfundsmæssige betingelser for fagbevægelsens dannelse og udvikling, organisationsstruktur og forhold til modparten og staten.
- 2) Således omtales ikke arbejdsløshedsbevægelserne og arbejderpartierne og de politiske gruppers faglige politik og organiseringsforsøg. Ej heller den meget vigtige problemkreds omkring ØD, som har været vigtig i de senere år, men som netop under krisen synes at være taget af bordet.

lagt, kan sammenfattes i en simpel tese: Krisen har skabt opbrud i den faglige bevægelse: Denne generelle tese skal i det følgende nuanceres: Krisen har skabt voksende polarisering i de fagpolitiske holdninger og aktionsformer, blandt fagorganisationerne indbyrdes har den skabt øgede modsætninger og brud, den har ført til spændinger i etablerede allianceforhold mellem fagorganisationer og socialdemokrati, og den har i nogle situationer eskaleret arbejdskampe til konfrontationer med åben klassekampskarakter. Men det er ikke bare de tendenser i den faglige bevægelse, der kan ses som konsekvenser af eller svar på krisen, som tages op. I en række tilfælde må krisens konsekvenser ses i sammenhæng med mere langsigtede udviklingslinier: Den tekniske udviklingsforandringer af kvalifikationskravene, aktionsformers spredning til nye lønarbejdergrupper, faglige kampes internationalisering og langsigtede centraliseringstendenser i fagorganisationerne.

Trusler mod faglige organiserings- og aktionsmuligheder

De tidlige fagforeninger havde problemer med overhovedet at få skabt organisationer. Man mødte modstand på to fronter, dels i form af arbejdsgivernes og statsmagtens forskellige tiltag - afskedigelse af fagligt aktive, sortlistning, organisering af strejkebrydere, og indsættelse af politi og militær. Dels i form af modvilje fra lønarbejdere, der oftest var lønarbejdere af første generation, som havde et patriarkalsk forhold til arbejdsgiverne eller som af simpel nød var parate til at underbyde de organiserede.

Sådanne problemer i forbindelse med overhovedet at organisere lønarbejdere i fagforeninger og i forbindelse med fagforeningernes aktionsmuligheder er blevet aktualiseret i 1975-76, især af de to blokader overfor Bækkelund Papirfabrik og Fotofirmaet Info på Frederiksberg i efteråret 1975.³⁾ Formålet var at få virksomheden til at skrive overenskomst og få de ansatte orga-

3) Blokade - frihed og tvang i Danmark, København 1976 (Informations Forlag). En artikel som den foreliggende byder på uoverstigelige dokumentationsproblemer. Skulle artiklen være videnskabelig korrekt, måtte snart sagt hver sætning dokumenteres. Jeg har lagt mig mere op ad den modsatte yderlighed, kun at give de mest nødtørftige henvisninger.

niseret; i begge tilfælde lå lønniveauet et godt stykke under overenskomstniveauets. Blokaderne var fysiske blokader i modsætning til den traditionelle blokadeform, hvor organiserede nægter at tage arbejde på blokerede virksomheder eventuelt suppleret med sympatiaktioner over for leverancer til og fra virksomheden.

Blokaderne gav anledning til en politisk offensiv over for faglig organisering og fagorganisationers aktionsmuligheder.⁴⁾ De Konservative og Kristeligt Folkeparti fremsatte lovforslag om forbydelse af eksklusivaftaler (d.v.s. aftaler om at arbejdsgiveren kun må ansætte organiseret arbejdskraft). Dette ville faktisk berøre selve fundamentet for faglig organisering, der netop består i, at arbejderne ved at slutte sig sammen solidarisk, ophører den indbyrdes konkurrence. Centrumdemokraterne fremsatte lovforslag om fri adgang til og fra ejendom - et forslag som ville vanskeliggøre fysiske blokader. Venstre og Fremskridtspartiet fandt, at situation var opportun - d.v.s. at den offentlige mening var blevet tilstrækkelig fagforeningsfjendsk - til at grave et gammelt Venstreforslag frem om, at fagforeninger (og andre interesseorganisationer) kun skal kunne finansiere politisk arbejde ved udtrykkeligt at opkræve - frivillige - bidrag hertil og ikke gennem de almindelige medlemskontingenter. Et sådant forslag ville ramme LO's traditionelle og velkendte støtte til Socialdemokratiet og til den socialdemokratiske presse; det ville derimod formentlig ikke ramme Arbejdsgiverforeningens notoriske, men mere hemmelighedsfulde støtte til politiske partier. Ingen af disse forslag blev gennemført, først og fremmest fordi de borgerlige partier ikke kunne blive enige indbyrdes. Det borgerlige flertal gennemtvang dog i sommeren 1976, at justitsministeren udsendte et cirkulære til politimestrene, hvor den fri adgang til og fra privat grund indskræpes.

Politiets standsning af de to blokader - eller med andre ord politibeskyttelsen af skruebrækkere - på et tyndt juridisk grundlag, sammenholdt med den betydelige grad af tolerance, der samtidigt blev udvist over for fiskernes fysiske blokade af de vestjyske havne, viser, at lønarbejdere ud over at have en betydelig indskrænkning af dispositionsretten i selve arbejds situa-

4) Op.cit., pp. 104-108.

tionen, også gives indskrænkninger i legitime aktionsmuligheder. I det hele taget hører politiindgreb i arbejdskampe til dagens orden i 1975-76. (Bl.a. med udgangspunkt i det nye cirkulære opløste politiet blokader af "Hurtigruten" i Århus, af Skjold Burne i Glostrup, af Hertz i Københavns Lufthavn og af Prøvestenen i København).

Blokadesagerne antydede også andre mulige aspekter af den statslige politik over for lønarbejderes organisering: Under diskussionen af politiets adfærd under Info-blokaden, blev politiets dagsrapporter fremlagt, hvorefter det fremgik, at ordenspolitiet, der overvågede blokaden, havde konsulteret Politiets Efterretningstjeneste, for at få oplysninger om, hvorvidt arbejderne på B & W, Carlsberg og Tuborg havde demonstrationsplaner.

Det afgørende ved mange af disse forskellige initiativer på det statslige og politiske niveau er, at det er forsøg på indskrænkninger over for velerhvervede rettigheder i fagbevægelsen og overfor simpel faglig organisering, det er tiltag over for fagbevægelsens brede hovedstrøm, ikke over for fagbevægelsens venstrefløj. De borgerlige partiers reaktion viser, at fagbevægelsens legitimitet ikke er så veletableret, som man normalt har regnet med.

Men blokadesagerne har også bragt en splittelsestrussel på fagbevægelsens højre fløj for dagen. Der var ikke bare tale om arbejdsgivere, som nægtede at indgå overenskomst, men også om ansatte som nægtede at lade sig organisere i de berørte fagforbund, og det var faktisk dette, som gav næring til de borgerliges indignation over "fagforeningstvangen". Det er ikke noget nyt, at det er vanskeligt for fagbevægelsen at organisere, traditionelt kan det være svært på mindre virksomheder uden for de store byer⁵⁾ og blandt handels- og kontoransatte. Men det er noget nyt, at organiseringsvanskeligheder rejser problemer af sådanne dimensioner som ved blokadesagerne. Det pres imod sænkning af lønnen, som krisen generelt har ført til, forøges af de uorganiseredes underbydning. Men hertil kommer, at organisationsnægtelsen under krisen har legitimeret angreb på fagforeningernes

5) Om fagpolitiske holdninger i udkantsområder, se: Erik Christensen, Fagforeninger og lokalsamfund, Esbjerg 1976, Sydjysk Universitetsforlag.

organiseringssmuligheder i det hele taget. Samtidig er det netop krisen, som lægger pres på lønarbejdere til at holde sig uorganiseret, for gennem en lavere løn at sikre sig beskæftigelse. Dette har uden tvivl spillet ind på Bækkelund Papirfabrik, som ligger i et område præget af dårlige beskæftigelsesmuligheder.

Det er i denne forbindelse symptomatisk, at fagorganisationerne i disse år har øget deres agitationsarbejde. Her tænker jeg ikke på agitationer over for "kinesere" og andre "splittelsesfolk", men på agitation over for en potentiel højretrussel; over for lønarbejdere, som måske regner med, at de for deres eget vedkommende kan redde sig fri for arbejdsløshed ved at holde sig uorganiserede eller over for medlemmer, som ikke har noget særligt engageret forhold til deres medlemskab, og som kunne være en politisk eller faglig fare ved at stemme på Fremskridtspartiet eller ved at indmelde sig i en "gul fagforening". Der har i 1975/76 været et fornyet røre omkring de kristelige fagforeninger: Blandt fiskerne, (hvor SID generelt i en længere periode har haft organiseringsvanskeligheder), på Bornholm og på Nyborg Sygehus, hvor en ansat krævede at være medlem af den kristelige fagforening, hvilket førte til arbejdsnedlæggelser på de fynske sygehuse med krav om afskedigelse af den pågældende. Angiveligt af uro over manglende medlemsengagement intensiverer Specialarbejderforbundet (SID) sit ungdomsarbejde og sin agitation i 1975/76 bl.a. under mottoet "SID-din fagforening", og LO og AOF indleder i 1976 en større agitationskampagne: "Solidaritet - fagbevægelsen i centrum".⁶⁾

Endelig har blokadesagerne aftegnet interne modsætninger i selve fagorganisationerne. Den borgerlige offensiv mod eksklusivaftaler og mod politisk støtte blev skarpt imødegået af LO's Thomas Nielsen med en advarsel, om at sådanne forslags vedtagelse af fagbevægelsen ville blive betragtet som en krigserklæring, som man ville svare på ved at opsig alle aftaler og overenskomster.⁷⁾ Ligeledes krævede LO nærmere redegørelser for oplysningerne om Politiets Efterretningstjenestes interesse for fagbevægelsen. Men med hensyn til de aktionsformer, som blev taget i

6) Solidaritet. Fagbevægelsen i centrum, København 1976, AOF's Forlag.

7) Blokade, 1976, p. 84.

anvendelse i de to blokadesager, forholder det sig mere speget. Når de to berørte fagforeninger (Bogbinderne i Randers og Foto-graferne i København) ikke fra starten gennem LO fik foranstaltet sympatiblokader, skyldtes det sandsynligvis, at man anså det for at være for små sager (omkring 10 ansatte på hver virksomhed). Da blokaderne meget hurtigt eskalerede, kunne hurtige sympatiblokader imidlertid have været yderst gavnlige, men varsler om sympatiaktioner, som kræver opbakning fra de respektive forbund og fra LO, blev kun afsendt med stor sendrægtighed. At denne sendrægtighed i virkeligheden bunder i uenighed i fagbevægelsen og modstand mod de fysiske blokader fra LO, antydes ved forskellige lejligheder, men bliver helt klart ved behandlingen af Infosagen i Arbejdsretten, hvor LO var med til at erklære "de kollektive kampskridt, der har hindret den frie adgang til og fra virksomheden" for ulovlige. Dette skete, skønt det juridisk set er overordentligt uklart, hvor meget der skal til for, at en fysisk blokade er ulovlig, og skønt LO-proceduren faktisk havde anfægtet beviserne for, at blokadevakterne havde hindret fri adgang til Info.⁸⁾ Og eftersom det er en principiel sag, som vil danne præcedens, er LO altså med til den skærpelse af reglerne for fysiske blokader, som de borgerlige partier havde krævet.

Arbejdskampe over for krisens konsekvenser

Vanskelighederne med at indkredse hovedtendenser i den faglige bevægelses mangfoldighed gælder ikke mindst strejkebevægelserne. Der findes ingen sikker statistik over strejker. De mest oplagte kilder er dels arbejdsgiverforeningens statistik, der dog kun medtager strejker med over 100 tabte arbejdsdage, dels antallet af strejker indbragt for Arbejdsretten, hvor den såkaldte 2-dages regel også giver begrænsning i indbringelsen af sager. Med disse kilder som indicier ser det ud til, at antallet af strejker er øget i 1975/76. Antallet af indbragte sager for arbejdsretten er større i 1975 end i 1974⁹⁾ og Arbejdsgiverforeningen registrerer flere strejker i 1976 end i 1975.¹⁰⁾ En sådan stigning

8) Op.cit., pp. 217 ff.

9) Solidaritet, 1976, p.

10) Ritzaus Bureau i Information, 5. jan. 1976.

er bemærkelsesværdig, fordi det efter alt at dømme - den usikre statistik taget i betragtning - langt fra er en regel i dansk arbejderbevægelse, at antallet af arbejdskampe øges, når krisen fordybes, og arbejdsløsheden vokser. Tværtimod: I hele perioden fra 1921 til 1936 er det sådan, at når arbejdsløshedsprocenten stiger (i perioderne 1924-27, 1930-32) falder antallet af arbejdskampe, og når arbejdsløshedsprocenten er faldende (1922-24, 1927-30 og 1932-34), vokser antallet af arbejdskampe. Igen i efterkrigstiden (i perioden 1947-1970) ser man et lignende mønster: Bortset fra de meget omfattende arbejdsnedlæggelser i forbindelse med overenskomststituationen i 1956, som falder sammen med relativt høje arbejdsløshedsprocenter, er der en tydelig tendens til, at arbejdskampenes antal vokser med faldende, og aftager med stigende arbejdsløshedsprocent.¹¹⁾ Denne tendens - som i øvrigt også er konstateret i andre lande - plejer sociologer at forklare i følgende baner: Strejker er et strategisk kampskridt, som tages i anvendelse, når betingelserne for sejr er gode, og de er netop gode under højkonjunkturer, fordi virksomhedens profitabilitet kan klare lønindrømmelser, mens strejker under lavkonjunkturer vurderes som risikable, fordi lønkravene kan true profitabiliteten, og dermed gøre beskæftigelsen yderligere usikker, eller fordi der er opbygget en stor lagerkapacitet, som gør arbejdsgiveren mere immun over for arbejdsnedlæggelser.¹²⁾

Men skønt der i 1975-76 er den højeste arbejdsløshedsprocent siden begyndelsen af 50'erne, er der altså et stort, og tilsyneladende voksende antal af arbejdskampe. I det hele taget har arbejdskampniveauet bortset fra 1971-72 ligget højt siden

11) Arbejdsløshedsprocenter og antal arbejdskampe offentliggjort i Statistisk Årbog 1923-1972. Strejkestatistikken registrerer antal strejker, antal arbejdere i strejke og antal arbejdsdage tabt ved strejker. Antal strejke er det mindst ringe udtryk for arbejdskampniveauet, fordi det ser bort fra, om det er store eller små virksomheder, der strejkes på. De to andre udtryk tager hensyn hertil. Ulemper ved antal strejker er, at der ikke tages hensyn til varigheden.

12) Se Albert Rees, Industrial Conflict and Business Fluctuations, i A. Kornhauser, R. Dubin og A.M. Ross (ed.): Industrial Conflict, New York 1954, og W. Korpi: Vilda strejker inom metall- och verkstadsindustriene. En rapport til Svenska Metallindustri-arbetareförbundet. Stockholm 1967.

1969: En markant stigning i overenskomststridige strejker 1969-70, de omfattende strejker og lock-out'er i forbindelse med overenskomstfornyelsen i 1973, og strejkebølgen i maj 1974, hvor begrebet generalstrejke blev nævnt.

Det synes at være et karakteristisk træk ved mange arbejdskampe i 1975-76, at det netop er arbejdskampe, som direkte retter sig mod konsekvenser af krisen. En lang række arbejdskampe har været aktioner mod virksomhedsnedlæggelser eller mod nedskæringsplaner. Dette gælder bl.a. nogle af de mest omtalte arbejdskampe: Uniprint, B & W-strejkerne, poststrejkerne i København.¹³⁾ Der er blevet strejket på krav om garantier for beskæftigelsen, for nedsat arbejdstid for at sikre flere beskæftigelse, for afskedigelsesløn. Sådanne arbejdskampe synes især at have præget foråret 1975, hvor krisen for alvor slog igennem. I 1976 har en anden type arbejdskampe måske været mere karakteristiske, nemlig strejker inden for lavtlønsområder. Det gælder strejken på Kgl. Porcelænsfabrik i sommeren 1976, benzin- og oliechauffør-strejken i december 1976, og strejken blandt medhjælpere på børneinstitutioner i København også fra december 1976.¹⁴⁾ Alt i alt peger nogle kilder på, at antallet af arbejdskampe er særligt stort i jern- og metalindustrien (hvor arbejdsledeshedsprocenten vel at mærke først steg senere end i andre brancher), inden for den grafiske industri og på slagterierne.¹⁵⁾

Men også arbejdskampe i lavtlønsområder og inden for jern- og metalindustrien, som i deres krav er "traditionelle" løn-strejker, er ganske klart provokeret af krisen: Overenskomsterne blev ved (socialdemokratisk) regeringsindgreb forlænget i to år i marts 1975 med mindre ændringer (bl.a. i form af taktreguleringer for lavtlønnede), inflationen har været høj, og lønaglidingen er dæmpet meget kraftigt. Samtidig er produktiviteten steget i 1976. Lønstrejkerne, som netop prægede 1976, kan ses som udtryk

13) Se materialesamlinger og i Kapitalens krise, Arbejderklassens kamp. Århus 1976, (Fagtryk nr. 27), Frede Jacobsen (red.): Arbejdskamp '75, København 1976 (SP Forlag).

14) For arbejdskampe i 1976 må henvises til dagspressen: Land og Folk, minavisen og Information.

15) Arbejdskamp '75, pp. 213-250, hvor der gives en oversigt over 1975's arbejdskampe.

for stagnerende lønninger samtidig med stigende arbejdsintensivering. I jern- og metalindustrien, hvor man sædvanligvis opnår lønforbedringer i overenskomstperioden ved lønglidning, må arbejdskampene ses som udtryk for, at arbejdsgiverne ikke som sædvanligt giver lønindrømmelser ved forhandling.

Utvivlsomt har krisen for mange virksomheder betydet kontante økonomiske problemer, og inden for arbejdsintensive produktionsgrene kan et lavt lønniveau være betingelsen for overlevelse. Men mange virksomheder har klaret sig rimeligt eller godt, og inden for mere mekaniserede produktionsgrene udgør lønnen kun en mindre del af omkostningerne. Det er vigtigt at pointere, at uanset hvorledes de kontante økonomiske problemer måtte være for den enkelte virksomhed, udgør krisen - eller rigtigere: den langt ind i arbejderbevægelsen etablerede økonomisk-politiske tolkning af krisen som udtryk for et for højt lønniveau i Danmark i sammenligning med de lande, eksporten skal konkurrere med - en fortræffelig begrundelse for arbejdsgivere til at stå fast ved lønkonflikter. Det er endvidere symptomatisk, at mange virksomheder indskrænker, ikke for at redde virksomheden, men for at fastholde et profitniveau. Det gælder indskrænkningerne på Uniprint og på Sabro Øst,¹⁶⁾ som sker inden for velkonsoliderede koncerner. Og det gælder ved strejken på Nilfisk i København, hvor lønniveauet klart lå under gennemsnittet i området, men hvor ledelsen var yderst tilbageholdende med lønindrømmelser, skønt der samtidig kunne betales store aktieudbytter.¹⁷⁾

Det er et karakteristisk træk ved flere arbejdskampe, som er blevet ført i 1975-76, at arbejderne har holdt et højt aktivitetsniveau under aktionerne. Det er yderst vigtigt for en arbejdskamps heldige gennemførelse, at de strejkende ikke bare samles hver morgen for at tage stilling til, om strejken skal fortsætte, og ellers går hjemme, og isolerede fra hinanden, bliver mere og mere modløse. Ved Uniprintaktionen, hvor virksomheden blev besat, da der rejste sig rygter om, at maskinerne var ved at blive solgt, hedder det på en af løbesedlerne, at de strejkende var aktiviseret i følgende udvalg: Strejkeudvalg, presseudvalg, PR-

16) Se Kapitalens krise, Arbejdsklassens kamp.

17) Op.cit., pp. 110-113.

udvalg, trykkerigruppe, forsendelsesgruppe, den mobile gruppe, kørselsgruppe, kantinehold og regnskabsgruppe. På Sabroe Øst lavede man debatteater.¹⁸⁾

Men mulighederne for at besætte virksomheden eller ressourcerne til at lave teater er sjældent til stede. Den typiske aktivitet, som har skabt sammenhold og højt aktivitetsniveau ved flere aktioner i 1975/76 har været informationsarbejde. Strejken har besøgt andre arbejdspladser eller har deltaget i offentlige solidaritetsmøder, for at få økonomisk og moralsk støtte, men også for at få andre arbejdspladser til at nægte at tage strejkeramt arbejde.

Og det har netop også været karakteristisk for arbejdskampe i 1975/76, at de i meget høj grad er blevet økonomisk støttet og mødt med omfattende solidaritet - ved siden af egen aktivitet en af de vigtigste betingelser, hvis der skal være mulighed for en heldigt gennemført aktion. I denne henseende har Uni-printaktionen og den 3 måneder lange strejke på Den kgl. Porcelænsfabrik været eksemplariske arbejdskampe. Det opråb, der i omskrivninger gik igen i en række arbejdskampe i 75 "I dag Uni-print - i morgen dig", forklarer aktiviteten og solidariteten: Den enkelte konfrontation er ikke blevet vurderet som et isoleret tilfælde, men er blevet set som udtryk for generelle betingelser for arbejderklassen, som udtryk for den økonomiske krise og for de politiske beslutninger om løntilbageholdenhed. På strejker er lykkedes i den forstand, at kravene er blevet opfyldt: På Sabroe Øst fik man i første omgang lønkravene opfyldt og de afskedigede genansat, men i løbet af 5-6 måneder er alle aktionerende fyrede og afdelingen nedlagt. Men i hvert fald nogle arbejdskampe synes at være lykkedes i den forstand, at de har udviklet bevidstheden hos de strejkende selv og hos andre grupper om, hvad der står på spil.

Arbejdskampe inden for handels- og kontorområdet

Traditionelt er privatansatte fremfor offentligt ansatte, og industriarbejdere, bygger- og anlægsarbejdere og transportarbejdere fremfor andre grupper de lønarbejdere, der har brugt arbejds-

18) Op.cit., pp. 70-97.

kampe for at få interesser varetaget og krav igennem.¹⁹⁾ Dette er dog en regel med vigtige undtagelser: Under de omfattende strejker i maj 1974 strejkede også statsansatte jernbanearbejdere, og der har i 70'erne været flere arbejdskampe blandt statsansatte postarbejdere, bl.a. langvarige arbejdsnedlæggelser blandt københavn-ske postarbejdere i 1975. Også funktionærer og funktionærorganisa-tioner inden for staten har brugt arbejdsnedlæggelser, bl.a. læ-rere, jurister og økonomer, edb-personale og pædagoger.

Derimod har arbejdskampe været yderst sjældne blandt privatansatte handels- og kontorarbejdere- og funktionærer, som traditionelt også er det område, hvor den faglige organisering har været vanskeligst, og hvor organisationsprocenten da også er lav (omkring 50 pct.).²⁰⁾ Samtidig er handels- og kontorområ-det i stor udstrækning udsat for kraftigt løntryk fra uorganise-rede; det klareste eksempel er her forskellige sommerferie- og andre butiksjobs, hvor der er ansat groft underbetalte unge. Ge-nerelt er det reglen, at underordnede handels- og kontoransatte i mindre firmaer er uorganiserede og aflønnet under HK's lønni-veau. Men i 1975/76 er der en lang række eksempler på, at HK-ere og andre organiserede funktionærer inden for dette område med traditionelt lav faglig bevidsthed har taget mere militante meto-der i brug for at sikre deres interesser.²¹⁾

19) Jeg har i denne artikel udeladt en egentlig klasseteoretisk diskussion. Sædvanligvis skelner man mellem merværdiproduce-rende lønarbejdere, indirekte produktive lønarbejdere og stats-lige lønarbejdere ud fra de forskellige lønarbejdergruppers placering i kapitalens reproduktionsproces. Og det synspunkt står stærkt i diskussionen, at de merværdiproducerende lønar-bejdere har størst chance for subjektivt at erkende deres ob-jektive placering. For så vidt får dette synspunkt altså empi-risk støtte af forskelle i arbejdskampniveauet blandt forskel-lige lønarbejdere. Se her Ole Marquardt: Konjunkturforløb og klassebevidsthed, Den jyske Historiker 1, 1974 og Signe Arnfred: Om klasseanalyse, Vindrosen nr. 5, 1975. Et andet klasseteore-tisk diskussionspunkt er spørgsmålet om arbejdsklassens omfang, hvor der gør sig en snæver afgrænsning (de merværdiproducere-nde lønarbejdere) og en bred afgrænsning (alle lønarbejdere) gældende. Se herom Curt Sørensen: Marxismen og den sociale orden, Grenå 1976, pp. 468 ff.

20) Jan Plovsing: Funktionær organiseret eller uorganiseret, Kø-benhavn 1973 (Socialforskningsinstituttets pjecer, nr. 2).

21) Arbejdskamp '75 og Kapitalens Krise. Arbejderklassens kamp.

Der har i 1975/76 været strejker på supermarkedskæden Føtex i Kolding, i forbindelse med hvilken der blev etableret demonstrationer og forsøg på køberboykot over for Føtex og Bilka supermarkeder i Jylland. På Salling stormagasin i Århus aktionerede HK-ansatte hulledamer på lignende måde. På Frederikshavn Værft aktionerede HK-ansatte kontorfunktionærer i en lønstrejke. HK-ere har etableret fysisk blokade af vinfirmaet Skjold Burne i Glostrup. Der har været arbejdsnedlæggelser blandt kontorfunktionærer på forskellige dagblade. Funktionærer har sammen med arbejdere nedlagt arbejdet på B & W.

Som det hedder i en overskrift i HK-bladet: "Vi har i HK været alt for pæne mennesker alt for længe".²²⁾ Når HK-ere nu indser, at de må til at være mindre pæne, skal det ses på baggrund af, at hele butikshandelen på grund af koncentrationer gradvist bliver præget af arbejdsbetingelser, som ellers har været typiske for industrien: Nivellering af arbejds- og lønforhold for store grupper af ansatte, manglende chancer for individuelt avancement. Det er i denne forbindelse karakteristisk, at aktionerne over for Føtex og Salling sker inden for den i de senere år hurtigt ekspanderende detailhandelskoncentration: A.P. Møller/Salling. Men når arbejdskampene kommer i 1975/76, må det også ses på baggrund af afledte effekter af krisen: Forskellige former for arbejdsintensivering og rationaliseringer uden lønkomensationer og med afskedigelser til følge, som forårsages af eller begrundes med faldende indtjening under en dæmpet stigningstakt/stagnation i forbruget.

Internationalisering af den faglige kamp

Når der i socialismens klassiske parole tales om forening af proletarer i alle lande, er det ikke bare en social bevægelses ønske om at sprede budskabet, men dels en erkendelse af kapitalens tendens til at bryde nationalstatens skranker og omvælte produktionsforholdene i verdens-målestok, og dels en erkendelse af nødvendigheden af at arbejderklassens forsvar og kamp mod kapitalismen må føres internationalt. Siden den russiske revolution er både den faglige og den politiske internationale arbejderbevægelse splittet

22) HK-bladet, nr. 9, 1975.

i en overvejende socialdemokratisk og en overvejende kommunistisk gren, hvortil kommer den særlige kristelige fagbevægelse, som organiseredes internationalt i 20'erne.²³⁾ Disse faglige internationaler synes dog i højere grad at have været et forum for økonomisk-social diskussioner end en koordinator af en konkret faglig politik, når der ses bort fra støtten til faglig organisering i den tredje verden.

Den nydannelse ETUC (European Trade Union Confederation - på dansk ofte Euro-LO), som oprettedes i 1973, bestående af de fleste vesteuropæiske landsorganisationer, har i et vist omfang kunnet skabe en enhedsorganisation hen over de politiske fløje, idet katolske landsorganisationer og den kommunistisk dominerede italienske landsorganisation CGIL bliver medlem i 1974. ETUC er først og fremmest dannet som følge af de europæiske politiske samlingstendenser, og især af EF's udvikling. ETUC er altså ikke direkte et svar på kapitalens internationalisering, men mere indirekte et svar herpå i det omfang de politiske samlingstendenser på statsligt niveau er udtryk for denne udvikling. ETUC's handlingsprogram - i den udstrækning et sådant overhovedet er nået - retter sig først og fremmest mod at påvirke EF-organerne.

En koordineret faglig politik og aktion over for den internationale kapital i mere snæver forstand, de multinationale selskaber, er kun i meget begrænset omfang nået gennem disse internationale organisationer af landsorganisationer, og i højere grad af en anden type internationaler, nemlig de internationale fagsekretariater, som er organisationer af forskellige landes fagforbund. Når det måske især har været Internationalt Transportarbejderforbund, som har formået at koordinere en international faglig kamp, skyldes det transportarbejdernes strategiske placering.

I 1975/76 har nødvendigheden af en koordineret international faglig aktion vist sig i en række situationer. I forbindelse

23) Om faglige internationaler, se Arbejderbevægelsens hvem-hvad-hvor, København 1974 (Politikens Forlag) Opslagsord: Faglig Internationale, Det faglige Verdensforbund, Frie Faglige Internationale, Internationale Fagsekretariater; Solidaritét - fagbevægelse i centrum, pp. 159 ff.; Knud Elm-Larsen: Den Europæiske Faglige Samarbejdsorganisations dannelse og udvikling, Århus 1976 (Eget Forlag), pp. 30 ff.

med Uniprintaktionen blev der til en vis grad gennem Grafisk Kartels svenske kontakter etableret blokade over for de virksomheder i Sverige, hvor Winthens Forlag, som ejede Uniprint, søgte at overføre arbejdet. Et mere omfattende eksempel på international faglig koordinering er blokaden i foråret 1976 over for skibe under bekvemmelighedsflag,²⁴⁾ d.v.s. skibe som indregistreres i visse mellemamerikanske og afrikanske lande for at omgå Internationalt Transportarbejderforbunds bemandingsregler og øvrige overenskomster. Under sagen blev også danske rederiers, bl.a. A.P. Møllers, praksis i denne retning afsløret. Blokaden, som dels omfattede skibsbesætning, dels i sympatistrejke havnearbejdere, raffinaderiarbejdere m.fl. var effektiv i de nordiske lande og andre lande, men ikke i Storbritannien, Holland og Tyskland. Gennem Arbejdsgiverforeningen indklagedes sagen for Arbejdsretten, som afgjorde, at besætningsmandskabets blokade var lovlig, men at sympatiaktionerne ikke var det, fordi de ikke var en del af sympatiaktioner i de væsentligste europæiske lande. Men der har også i 75/76 været aktioner over for multinationale selskaber. HK har iværksat en blokade over for Hertz Biludlejning, som af Hertz blev besvaret ved at hente uorganiseret personale fra andre EF-lande. Metalarbejderforbundet har indledt et fremstød på nationalt og internationalt plan over for IBM, der er kendt for at modarbejde faglig organisering og for bestræbelser på at skabe korpsånd blandt de ansatte.

Faglig kamp mod multinationale selskaber og generelt mod kapitalens overnationale udviklingstendenser kræver en høj grad af organisatorisk kompetence, og de internationale fagorganisationer er yderst strategisk vigtige her. Det er i denne sammenhæng bemærkelsesværdigt, at ETUC's rolle i de internationale faglige aktioner i 1975-76 har været beskeden, mens de gamle internationale fagsekretariater har været mere aktive. Det ligger sandsynligvis i, at ETUC's muligheder for at kanalisere stort set hele det europæiske faglige og fagpolitiske spektrum ind i en klar aktion nærmest vil være et mirakel, mens de internationale fagsekretariater lettere kan konsolidere fagpolitiske modsætninger, når

24) Om aktionen mod skibe under bekvemmelighedsflag, se Fagbladet nr. 14, 10. august 1976, pp. 14-15.

klare faglige interesser står på spil.

Brydninger i fagorganisationernes struktur

I dansk fagbevægelse har der eksisteret et historisk modsætningsforhold mellem faglærte og ikke-faglærte. I en periode fra 1925-1929 stod Arbejdsmandsforbundet (nu SID) uden for De samvirkende Fagforbund,²⁵⁾ fordi men mente landsorganisationen især plejede de faglærtes interesser. Senere har der inden for landsorganisationen i perioder været spændinger mellem de to største forbund: Arbejdsmænd og specialarbejdere over for metalarbejderne, der bl.a. har givet sig udtryk i modsatte opfordringer til medlemmerne ved afstemninger om overenskomstforslag. Vigtige generelle forudsætninger for et spændingsforhold mellem faglærte og ikke-faglærte ligger for det første i, at de faglærte historisk i kraft af deres kvalifikationer enten har kunnet monopolisere et erhverv eller - hvis kvalifikationer var sjældne og efterspurgte - har kunnet opnå en høj løn, mens de ikke-faglærte har udgjort en arbejdskraftsreserve, som kun i kraft af deres antal - hvis de var organiserede - kunne få krav gennemført. (Generelt har de ikke-faglærtes arbejdsløshedsprocent ligget over de faglærtes). For det andet er en forudsætning for modsætningen, at den tekniske udvikling mindsker de samfundsmæssige behov for traditionelle faglige kvalifikationer. Der er en tendens til, at de egentlige produktive arbejdsopgaver dequalificeres, mens der til gengæld bliver et øget behov for arbejdere med tekniske kvalifikationer i forbindelse med reparation og service. Dette betyder, at faglærte og ikke-faglærte kommer i et skærpet konkurrenceforhold til hinanden. Den tekniske udviklings ombrydninger i kvalifikationsbehovene har siden 1960 givet sig udslag i kraftige forandringer i det traditionelle erhvervsuddannelsessystem, med en meget kraftig stigning i specialarbejderuddannelserne og efteruddannelserne af faglærte, fald i tilgangen til de traditionelle lærlingeuddannelser og opbygning af EFG-uddannelser.²⁶⁾

25) Arbejderbevægelsens hvem-hvad-hvor, p. 124.

26) Se David Bunnage, Nils Mortensen og Anders Rosdahl: Teknikken og Arbejderen I, København 1974, (Socialforskningsinstituttets publikationer nr. 62). Anders Mathiesen: Uddannelse og produktion, København 1976.

Den tekniske udviklings konsekvenser for kvalifikationsstrukturen er en af årsagerne til aktualiseringen i 60'erne af den gamle debat i fagbevægelsen om oprettelse af industriforbund. Hvis traditionelt uddannede faglærte og ikke-faglærte med specialarbejderuddannelser i stigende grad står med de samme arbejdsopgaver, er det uhensigtsmæssigt, at de står i hver deres forbund. Et strukturudvalg under LO kom i 1971 med et forslag om oprettelse af 9 industriforbund: Beklædningsforbund, Grafisk Forbund, Metalindustriforbund, Nærings- og nydelsesmiddelforbund, Bygge- og Anlægsforbund, Transportarbejderforbund, Handels- og kontorforbund, Forbund for offentligt ansatte og Fabriksforbund.²⁷⁾ Forslaget vedtoges på LO's kongres i 1971 som en henstilling til medlemsforbundene, som har den egentlige beslutningskompetence, om at fremme bestræbelserne på indgåelse af industriforbund, men i de fem år siden er der ikke sket meget i den retning, bortset fra at den tendens til sammenslutning af mindre og små forbund med større, som har præget fagbevægelsen siden 40'erne, er fortsat (i 1942 er 73 forbund tilsluttet LO, i 1976 reduceres tallet til 40).²⁸⁾

Men problematikken om fagforbund eller industriforbund bliver for alvor sat på dagsordenen med Metalarbejderforbundets udmeldelse af Centralorganisationen af Metalarbejdere pr. 1. april 76.²⁹⁾ Centralorganisationen, som har været noget af det nærmeste, man i dansk fagbevægelse er kommet et industriforbund, er en karteldannelse som de tilsluttede forbund har givet kompetence til at slutte overenskomst med modparten, Jernets Arbejdsgivere. Udmeldelsen skete angiveligt for, at Metalarbejderforbundet dels kunne stå friere ved forhandlinger om dannelse af et industriforbund, dels kunne stå stærkere og mere selvstændigt ved overenskomstforhandlingerne i 1977.³⁰⁾

Det er vanskeligt at se Metalarbejderforbundets udmeldel-

27) Solidaritet, pp. 44 ff.

28) Op.cit., p. 29.

29) Se materialesamling og kommentarer i Kapitalens krise. Arbejdsklassens kamp, pp. 301-310, referat af Metalarbejderforbundets kongres i 1975, se Arbejdskamp '75, pp. 291 ff.

30) Metal, nr. 12, nov. 75.

se af Centralorganisationen som andet end et åbent opgør med og en krigserklæring til de ikke-faglærte, især til Specialarbejderforbundet og Kvindeligt Arbejderforbund:³¹⁾ Metalarbejderforbundet er nervøs over den stigende overlapning mellem specialarbejdernes og de faglærte metalarbejders arbejdsområder, som i kraft af forskelligt lønniveau kunne føre til udkonkurrering eller faldende løn for de faglærte. Udmeldelsen må ses som udtryk for, at man ikke mener, at kunne bekæmpe denne tendens effektivt inden for Centralorganisationen, og at Metalarbejderforbundet endnu står så stærkt, at man hertil kan svække de ikke-faglærtes stilling, således at Specialarbejderforbundet og Kvindeligt Arbejderforbund vil gå ind på de uddannelsesmæssige og forhandlingsmæssige betingelser, metalarbejderne stiller til industriforbund. Hvis det ikke er, fordi Metalarbejderforbundet mener at kunne svække de ikke-faglærte ved at melde sig ud, og fordi man stiller ufavorable betingelser til dem, hvorfor skulle forhandlingerne om indgåelse af industriforbund så ikke kunne ske inden for Centralorganisationens rammer? Når Metalarbejderforbundet ser fordele i at kunne føre selvstændige overenskomstforhandlinger, ligger det bl.a. generelt i, at Centralorganisationens område er et minimallønsområde. Hoveddelen af lønnen inden for minimallønsområdet aftales lokalt i overenskomstperioden, mens den overenskomstmæssige fastsatte minimalløn kun udgør en mindre del af lønnen. Ved overenskomstforhandlinger er SID og Kvindeligt Arbejderforbund imidlertid utilbøjelige til at godkende for lave minimallønsatser, fordi langt størstedelen af SID's og KF's medlemmer befinder sig i normallønsområdet, og fordi en for lavt fastsat minimalløn anses for at udgøre et pres på den normalløn, man kan forhandle sig frem til der. Men i den aktuelle situation ønsker Metalarbejderforbundet, at hele lønnen aftales lokalt ved overenskomstindgåelsen, mens dette anses for meget uhensigtsmæssigt af Specialarbejderne og Kvinderne, fordi det for disse forbund er væsentligt, ved centralt aftalte lønninger, at kunne hæve niveauet i lavtlønsområder.

SID og Kvindeligt Arbejderforbund har reageret meget skarpt på Metalarbejderforbundets udmeldelse, og på Kvindeligt Arbejderforbunds kongres sagde formanden, at man var fast besluttet på at

31) Den følgende vurdering knytter sig til Kapitalens krise. Arbejdsklassens kamp. loc.cit.

bevare sit forbund som selvstændigt forbund.³²⁾ Specialarbejderne og Kvinderne har fastholdt Centralorganisationen, efter Metalarbejderforbundets udmeldelse.

Fagforeningers generelle funktion er ved solidarisk organisering at hindre konkurrence mellem lønarbejdere indbyrdes, men heri ligger også en tendens til monopolisering af arbejdet.³³⁾ Ligesom ikke-organiserede er en trussel mod de organiserede, kan en hel fagforening principielt fungere som trussel mod en anden fagforening. Da lønarbejdernes stilling i produktionsprocessen er yderst forskellig, og nogle står stærkere ved salget af arbejdskraften end andre, er fagbevægelsens udvikling ikke bare historien om solidarisk organisering, men også en historie om monopolisering og grænsestridigheder. I den danske fagbevægelse har de faglærte udelukket de ikke-faglærte, og mændene udelukket kvinderne. Dette kan og er blevet løst ved forskellige grænseaftaler, men det er - som den aktuelle situation viser - en ustabil situation, fordi den tekniske udvikling bestandig forandrer de forskellige fags stilling i produktionsprocessen. Men Metalarbejderforbundets udmeldelse af Centralorganisationen i 1975-76 er yderligere symptomatisk. Krisen betyder generelt en tendens til stigende konkurrence blandt lønarbejdere indbyrdes. Denne tendens evne til at slå igennem som lønsænkninger er imidlertid afhængig af og kan udsættes af lønarbejdernes organisering. Men når lønarbejderne er organiseret af faglærte og specialarbejdere, vil de specialarbejdere, som udviklingen har gjort fuldt kompetente til at bestribe store grupper af de faglærtes arbejde, men som aflønnes lavere end de faglærte, fungere i retning af gennemsættelse af krisens konkurrenceforstærkende og løntrykkende tendenser. (Dette må absolut ikke misforstås som moralske betragtninger over skyld og uskyld).

32) Metal nr. 12, nov. 75.

33) En klar teoretisk formulering af fagforeningsdannelsen som en nødvendighed for at kunne konkurrere med kapitalen - hvilket er umuligt for individuelle lønarbejdere, findes hos Redaktionskollektiv Gewerkschaften, Kurasje nr. 11 og 12, 1975. Problemet omkring fagforeningernes monopoliseringstendens behandles udførligere hos Christel Neusüss i Noter om løndifferenteringen, Kurasje, nr. 13, juni 1976.

Andre steder i fagorganisationerne synes det at gå noget bedre med bestræbelserne på dannelse af industriforbund. Indenfor forbundene under Grafisk Kartel, som er en løsere karteldannelse end Centralorganisationen, og hvor medlemsforbundene i modsætning til Centralorganisationen slutter selvstændige overenskomster, er der således drøftelser igang med henblik på dannelsen af et egentligt industriforbund bestående af Bogbindere, Typografer, Litografer og Fotografer.³⁴⁾

På trods af de fagpolitiske modsætninger, som er omtalt nedenfor og på trods af den fagpolitiske venstrefløjs krav om større selvstændighed for de lokale fagorganisationer - men også netop derfor - synes den generelle tendens inden for fagorganisationerne at gå imod større centralisering. Industriforbund, som på den ene side søges fremmet for at nivellere indbyrdes konkurrence, er på den anden side også en rationalisering af forbundsstrukturen (på en enkelt virksomhed kan der være op til en snes forbund), og må nødvendigvis indebære en centralisering i og med, at den kompetence, som nu ligger hos forbund vil blive frataget dem. Men fraset disse stadig vaklende skridt mod industriforbund, sker der allerede i den eksisterende fagorganisationsstruktur en centralisering. SID har f.eks. reduceret antallet af afdelinger fra over 1.000 til 342.³⁵⁾ En anden centraliseringstendens ligger i, at forbund indfører lokale forbundssekretærer. Metalarbejderforbundet og SID har oprettet et system af distriktssekretærer, og LO besluttede ved kongressen i 1975 at oprette et system af amtskonsulenter.³⁶⁾ Ved vurderingen heraf skal man have to ting for øje: For det første indebærer disse tendenser en styrkelse af de lokale afdelinger, formålet med SID's rationalisering af afdelingsstrukturen var, at hver afdeling skulle have en fastansat, fuldtidsbeskæftiget tillidsrepræsentant, og også distriktssekretærerne og amtskonsulenterne kan ses som en styrkelse af de lokale afdelingers ressourcer. Men for det andet indebærer centraliseringstendenserne, at forbundenes ledelse og LO-ledelsen

34) Arbejdskamp '75, pp. 277 ff., hvor Dansk Litografisk Forbunds kongres i 1975 refereres.

35) Erik Christensen 1976, op.cit., pp. 101 ff.

36) Arbejdskamp '75, pp. 261 ff.

styrkes over for lokalorganisationerne. Amtskonsulenterne, der er ansat under LO-ledelsen og ikke under lokalorganisationerne, vil være direkte repræsentanter for LO-ledelsen over for lokalafdelingerne.

Alt i alt: Centraliseringstendenserne skal ses som et forsøg på at skabe mere slagkraftige organisationer, centraliseringen øger imidlertid samtidig kløften mellem top og bund, og gør det i stigende grad nødvendigt at skabe medlemsengagement gennem agitationskampagner i stedet for gennem medlemsaktivitet og medlemsindflydelse. Men centraliseringen er sandsynligvis også fremskyndet af og vil selv fremskynde de voksende fagpolitiske modsætninger mellem afdelinger og forbund og mellem forbund og LO.

Interne modsætninger i den faglige bevægelse

Den lokale og spontane faglige aktivitet - skiftende omtalt som "ulovlige" eller "vilde" strejker³⁷⁾ - som voksede i slutningen af 60'erne, blev af mange set som et tegn på en konflikt mellem "top og bund" i fagorganisationerne. Det var typisk, at konflikterne koncentrererede sig om tillidsmændene, som netop - og oven i købet ifølge tillidsmandsreglerne - står midt mellem at skulle varetage arbejdskammeraternes og det gode samarbejdes interesser.³⁸⁾ De interne modsætninger i fagbevægelsen blev ofte set som udtryk for rent organisationsstrukturelle problemer, og fik etiketter, såsom fagbureaukratiets pamperisme og manglende fagligt demokrati, eller de blev forklaret med Robert Michels velkendte teori om en jernhård tendens til oligarki i politiske organisationer.³⁹⁾ Udviklingen i den faglige bevægelse i 70'erne og ikke mindst i 1975-76 viser, at diagnosen organisationsstrukturelt problem er forkert eller i bedste fald utilstrækkelig. De fagpo-

37) Se Jesper Due og Jørgen Steen Madsen: Strejketeorier, Politica, 6. årg. 1973, nr. 2, pp. 56-99.

38) Jesper Due og Jørgen Steen Madsen: Tillidsmanden i klassekampen, København 1972, Forlaget SOC.

39) Helge Tetzschner: Beslutningstagen i faglige organisationer - fællesforening eller fagforstening, i R. Lund: Beslutningsprocesser, København 1971, pp. 103-120. Dette organisationsstrukturelle synspunkt kommer også til en vis grad frem i Ilja Wechseltmann: Klassekamp kontrol, Roskilde 1975 (RUC Boghandel og Forlag).

litiske modsætninger, som i slutningen af 60'erne kunne se ud som en konflikt mellem menige medlemmer på den ene side og fagorganisationsapparatet en bloc på den anden side - ofte blev fagforeninger (afdelinger), forbund og LO skåret over en kam - er i stigende grad blevet forskudt opad i fagorganisationerne. Ud over at fagbevægelsen som helhed i større grad er præget af intern fagpolitisk uenighed end for 5-6 år siden, er det typisk, at hvor konflikterne for 5-6 år siden samlede sig om tillidsmanden, samler de sig nu snarere om den lokale fagforenings niveau. Formandsinitiativet er karakteristisk for det niveau, de fagpolitiske modsætninger nu befinder sig på. Efter alt at dømme har Formandsinitiativet dog ikke haft den indflydelse på de faglige aktioner i 1975-76, som det havde i 1974 under de omfattende majstrejker.⁴⁰⁾

I 1975-76 aftegner der sig klare modsætninger mellem lokalafdelinger og forbund og mellem forbund og LO. Det drejer sig her om fagpolitiske modsætninger om, hvilke krav der skal formuleres, og hvilke aktionsformer der skal tages i anvendelse. Disse konflikter er ofte kommet til udtryk i forbindelse med afsendelse af varsler om konflikt, som det skete ved blokaderne mod Bækkelund Papirfabrik og mod Info. Ved strejkerne på Sabroe Øst (Århus) og på Nilfisk i København, der formentlig (lige som de to blokader) kunne have været "lovlige" konflikter, hvis forbundet havde været inddraget og havde afsendt konfliktvarsler, udsatte Metalarbejderforbundet igen og igen afsendelsen af varslerne.

I forbindelse med B & W-strejken i foråret 76 truede Metalarbejderforbundet de strejkende med eksklusion. Denne politik blev fulgt op med agitation og kraftig kritik af Sabroe-, Nilfisk- og B & W-aktionerne i forbundets blad Metal. "Kineserhetzen" viser hvilken fortolkning af disse og andre aktioner, man har villet fremme: Gode danske arbejdere, som lader sig forlede af ekstremistiske smågrupper, som oven i købet er fremmedelementer i arbejderklasse ved også at være forløbne studenter.⁴¹⁾ Metalarbejderforbundets holdning står her i klar kontrast til HK's holdning over for de faglige aktioner på HK-området. HK-formanden

40) En kritisk vurdering af Formandsinitiativet findes i Fagkritisk Frontblad, nr. 13, nov. 1976.

41) Arbejdskamp '75, p. 308.

støttede på den ene side aktionerne som berettigede, men fastslog samtidig - som han må, hvis forbundet ikke skal pålægges bod - at principielt skal man forhandle sig frem.

En række overenskomststridige arbejdskampe i 1975-76, med Uniprint og strejken på Den kgl. Porcelænsfabrik i spidsen, har fået kraftig opbakning fra fagforeninger og forbund, og en række fagorganisationer markerer nu klart et mere offensivt interesseforsvar for lønarbejderne end "den smalle vejs" fagpolitiske linie, som Thomas Nielsen indvarslede ved LO's kongres i 1975. Det gælder f.eks. Bryggeriarbejderne i København (som står uden for LO), postarbejderne i København, Grafisk Kartel, en række afdelinger i Metalarbejderforbundet, for ikke at tale om Sømandenes Forbund (som blev ekskluderet af LO, fordi forbundet ikke ville støtte ekstratilskud til A-pressen).

At denne offensive fagpolitiske linie ikke står alt for stærkt i fagorganisationernes apparat fremgår dog af, at der ved valget til ny hovedbestyrelse i Metalarbejderforbundet i 1975 valgtes 24 socialdemokrater og 2 kommunister, hvor den tidligere hovedbestyrelse bestod af 22 socialdemokrater, 2 kommunister og 2 SF-ere.⁴²⁾ Den offensive linies svaghed i organisationsapparaterne skal dog holdes op over for den mobiliseringsmulighed og det aktionsberedskab, som majstrejkerne i 1974 viste, der er blandt store grupper af medlemmer. Hertil kommer, at det for socialdemokraterne gode resultat i 1975 kan være udtryk for en socialdemokratisk mobilisering af organisationsapparatet over for den voksende indflydelse og tilslutning fra kommunister og andre offensivt fagpolitiske blandt Metalarbejderforbundets medlemmer.

Interne fagpolitiske modsætninger er på ingen måde en ny tendens i dansk fagbevægelse, mest velkendt er situationen fra 1910 til 1920, hvor syndikalisterne dannede Fagoppositionens Sammenslutning som en alternativ organisation til De samvirkende Fagforbund.⁴³⁾ Og i en række andre lande er fagbevægelsen ligefrem splittet i flere landsorganisationer. I Frankrig og Italien findes både en socialistisk, en kommunistisk og en kristelig landsorganisation, i Holland og Belgien en socialistisk og en kristelig organisation, hvorimod Norge, Sverige, Finland (når der ses bort fra periodevise splittelser), Vesttyskland og Storbritannien har

42) Op.cit., pp. 312 ff.

43) Arbejderbevægelsens hvem-hvad-hvor, p. 117..

enhedsorganisationer af "dansk type".⁴⁴⁾

Der er en lang række faktorer, som gør, at det er utilstrækkeligt at se de interne modsætninger i fagbevægelsen som konflikter mellem "top" og "bund":

1. For det første er der tale om fagpolitiske modsætninger, som generelt hænger sammen med modstridende opfattelser i arbejderklassen af, hvorledes interessevaretagelse bedst kan foretages. Det er i denne forbindelse vigtigt at lægge mærke til, at splittelsen i fagbevægelsen i Frankrig, Italien, Finland og til en vis grad også i Holland og Belgien korresponderer med partipolitiske splittelser i arbejderklassen, mens Norge, Sverige, Danmark, England og Vesttyskland har været domineret af et bestemt arbejderparti (socialdemokrati, Labour). På et meget generelt plan svarer disse modstridende fagpolitiske (og i det hele taget politiske) opfattelser til modsætningsfyldte egenskaber ved kapitalistiske samfund:⁴⁵⁾ På den ene side er arbejderklassen formelt politisk fri, lønarbejdere og kapitalister to parter som begge har nødvendige funktioner i produktionsprocesserne, og som derfor skal have del i den skabte værdi, hvortil kommer oplevelsen af stigende levestandard og af sociale reformer.⁴⁶⁾ På den anden side er arbejderklassen underkastet kapitalens udvikling, udsat for risiko for arbejdsløshed, for bestandigt pres mod højere arbejdspress og uden kontrol over det daglige arbejde og over kapitalens økonomiske dispositioner.

Hvor et lands fagbevægelse befinder sig på dette fagpolitiske spektrum er - uden at der dog hermed kan gives en simpel forklaring - afhængigt af landets konkrete kapitalistiske udviklingshistorie, udviklingens starttidspunkt, hastighed, den særlige branchestruktur, kapitalens koncentration- og centraliserings-

44) Se Knud Elm-Larsen, op.cit.

45) Jeg refererer her til teoretiske betragtninger over de generelle bevidsthedsformer, der korresponderer med det kapitalistiske samfunds almene struktur. For en diskussion af problemerne i forbindelse med sådanne analyser, se Nils Mortensen og Erik Christensen: Arbejderbevægelse og Arbejderbevidsthed, i V. Borg: Industriarbejde og Arbejderbevidsthed, 2. udg. Kbh. 1975.

46) Se specielt S. von Flatow og F. Huisken: Om den borgerlige stats afledningsproblem. Kurasje, nr. 9 og 10, 1974.

grad, o.s.v. For Danmarks vedkommende sætter den kapitalistiske udvikling først relativt sent ind, og endnu i 50'erne og 60'erne er den afvandring fra landbruget, som i England var afsluttet for 100 år siden, i fuld gang.⁴⁷⁾

2. For det andet betyder fagorganisationernes legalisering og institutionaliseringen af bestemte former for konfliktløsninger, at fagorganisationerne bindes til bestemte faglige aktionsformer og til at garantere overholdelse af indgåede aftaler og overenskomster. Dette gør, at de fagpolitiske modsætninger blandt lønarbejderne så at sige institutionaliseres som modsætning i fagbevægelsen. At de interne modsætninger i fagbevægelse ikke på nogen enkel måde er modsætningen mellem de ledende organer, som må overholde de legaliserede aktionsformer og lavere niveauer af fagbevægelsen, som overskrider de legale grænser, viser en række arbejdskampe i 1975-76. LO og flere forbund var faktisk ved ikke at give aktionerne opbakning, med til at gøre aktioner illegale, som arbejdsretsligt set kunne have fået et legalt forløb. Dette gælder i hvert fald Bækkelund, Info og Sabroe Øst konflikterne. Yderligere er det sådan, at når overenskomsterne er gennemført som lovindgreb og på trods af fagbevægelsens egen manglende accept af mæglingsforslaget i første omgang, er der intet, der hindrer LO og forbundene i at give overenskomststridige konflikter moralsk støtte. Men dette er en mulighed som kun ganske få forbund udnytter.

3. For det tredje er fagorganisationerne underkastet en særlig solidaritetens logik i retning af samorganisering i større og større enheder for at opnå styrke. Det er en logik som særligt klart kan følges i fagbevægelsens opbygningsfase. Dette indebærer en centraliseringstendens, som yderligere forstærkes af arbejdsgivernes organisering, som i Danmark faktisk er præget af en endnu højere centraliseringsgrad end fagorganisationernes.⁴⁸⁾ Ende-

47) Se f.eks. Erik Hannibal Knudsen m.fl.: Krisen og den statslige planlægning, Århus 1976 (Modtryk). Om fagpolitiske implikationer af forskellig kapitalistisk udviklingsgrad, se Erik Christensen 1976, op.cit.

48) Denne tendens til at modstående parter må tilpasse sig hinandens organisationsstruktur behandles i Reinhard Lund: Sammenlutningen og Centralorganisationen. Tilblivelse og udvikling. København 1972 (Socialforskningsinstituttets publikationer 54).

lig fremmes centraliseringsprocessen af udviklingen i statens økonomiske reguleringsforsøg, hvorved fagorganisationernes politik bliver umiddelbart relevant for den statslige politik, hvilket betyder, at fagorganisationerne inddrages i lovforberedende arbejde i de centrale politiske instanser. Og her kommer de egentlige organisationsstrukturelle problemer ind: Centraliserede organisationer vanskeliggør direkte demokrati, hvortil kommer problemerne i forbindelse med forholdet mellem fastansatte, fuldtidsbeskæftigede fagforeningsfunktionærer og medlemmerne.

4. Endelig er modstæninger i fagbevægelsen - som omtalt i forrige afsnit - faglige modsætninger, som knytter sig til den kapitalistiske udviklings omstrukturering af forskellige uddannelsesgruppers styrke eller svaghed i købet og salget af arbejdskraft.

Krisens første uddybningsfase har effekter i retning af forstærkelse af alle disse modsætninger:⁴⁹⁾

49) Eftersom Ole Marquardts (1975 op.cit.) meget omdiskuterede bog indeholder en teori om krisens betydning for arbejderklassens politiske bevidsthed og dens opslutning om faglige organisationer, skal jeg helt kort forholde mig hertil. En mere principiel teoretisk-metodisk kritik af Marquardts bog findes bl.a. i N. Mortensen: En kritik af materialisme-, elendighedsteori- og klassebevidsthedsopfattelse i Ole Marquardts: Konjunkturforløb og klassebevidsthed, Historievidenskab, nr. 5-6-7 1976. Set som en almen teori om den materielle basis for bevidsthedsudviklingen blandt lønarbejdere under krisen under vurderer Marquardts teori muligheden for en forstærkelse af socialpartnerbevidstheden under krisen. Set som en ledetråd for arbejderklassens forholden sig under historisk eksisterende, konkrete kriser underbetoner Marquardts teori generelt betydningen af det omfang, hvori krisen manifesteres som en krise for staten og for det politiske system i øvrigt. I det omfang, det overhovedet er muligt at foretage empiriske generalisationer herom, synes der såvel i den internationale klassekamps udvikling som i Danmark at være belæg for, at arbejderklassens mere militante - eller endog revolutionære optræden - er afhængig af en politisk krise (f.eks. de revolutionære forløb i kølvandet på 1. verdenskrig). En mulig forklaring på at vi i 1975-76 i relativ modsætning til krisen i 30'erne (som oven i købet havde et større omfang end den aktuelle krise foreløbig har haft) får en utvetydig opblussen af fagoppositionelle arbejdskampe, er den politiske krise, som har bestået siden 1973-valget, og som har betydet en blokering i mulighederne for mere radikale kriseløsningsforsøg. August- og decemberforligene i 1976 indeholder i modsætning til det store "Kanslergadeforlig" i 1933 kun ubetydelige indrømmelser til arbejderklassen. "Kanslergadeforliget" i 1933 forlænger ganske vist (Noten forts. på næste side)

1. De modstridende fagpolitiske opfattelser øges i første omgang af krisen, fordi krisen på den ene side forstærker grupper af lønarbejdere i deres oplevede afhængighed af kapitalen og får dem til at acceptere bestemte løsningsforsøg, for ved at hjælpe kapitalen at hjælpe sig selv. Men på den anden side - og netop på grund af disse løsningsforsøg: lønstagnation/sænkning, arbejdsintensivering, besparelse på statsbudgetterne - forstærker krisen også de oppositionelle i deres opposition.

2. Den arbejdsretslige binding af LO og forbundene til bestemte former for aktioner, der i arbejdsretslige systemer som det danske gør fagpolitiske modsætninger til en intern institution i fagorganisationerne, betyder under krisens første uddybningsfase en strukturering af de faglige aktioner i a) faglig kamp på trods af de arbejdsretslige systemer, b) faglige kampe, som prøver at udnytte det arbejdsretslige system til dets grænser (Blo-kaderne, HK-aktionerne), og c) en renoncering på selv den aktion, som kunne være arbejdsretslig korrekt (hvorved man kan bidrage til at begrænse de legale aktionsmuligheder, som det skete med LO i Infosagen).

3. Under krisens opbygning bliver fagbevægelsens integrerede deltagelse i udformningen af den statsligt førte økonomiske politik af akut betydning for muligheden for at etablere kriseløsningsforsøg. Men i det omfang fagbevægelsen deltager i udformningen af denne politik, kan den af det arbejdsretslige system (eller generelt af legaliseringssystemet) accentuerede fagpolitiske modsætning blive forstærket med en yderligere modsætning, som består i fagbevægelsens direkte medansvar for kriseløsningerne. Den danske fagbevægelse har endnu i vinteren 1976/77 ikke taget dette skridt.

4. Endelig forstærker krisen - som omtalt ovenfor - også den interne faglige konkurrence, men her har vi at gøre med mod-

(Note 49 forts.)

overenskomsterne, men det er alligevel en relativ indrømmelse i en situation, hvor arbejdsgiverne havde krævet lønsænkninger i størrelsesordenen 20 pct. En underbetoning af den politiske krisens betydning implicerer i virkeligheden en underbetoning af et lands konkrete kapitalstruktur (de forskellige branchers betydning, kapitalens koncentrationsgrad m.v.) og dermed betydningen af et lands konkrete klassestruktur.

sætninger, som principielt er af en anden karakter end de nævnte fagpolitiske, arbejdsretslige og statsintegrationsmæssige modsætninger.⁵⁰⁾

Økonomisk og politisk kamp

Forholdet mellem fagforening og politisk parti, og i videre forstand forholdet mellem økonomisk og politisk kamp er et af de væsentligste problemer i arbejderbevægelsen. Det har i lange perioder været en dominerende opfattelse i arbejderbevægelsen, at forholdet mellem økonomisk og politisk kamp mere eller mindre uproblematiske var et spørgsmål om arbejdsdeling mellem parti (socialdemokrati, Labour, Arbejderparti) og fagbevægelse, således at fagbevægelsen arbejdede for forsvar og forbedring af løn- og arbejdsforhold, mens partiet arbejdede for forbedring inden for de andre dimensioner af samfundet: helbred, forsorg, familie, forbrug, kultur, m.v. Inden for den revolutionært socialistiske fløj har der stået en divergens mellem på den ene side den klassiske leninistiske opfattelse, at fagforeningsmæssig organisering aldrig kan blive en bevidst, socialistisk organisering, fordi fagforeningerne gennem deres økonomiske interessepolitik ikke kan sætte spørgsmålet om den samfundsmæssige magt på dagsordenen, og på den anden side den syndikalistiske opfattelse, hvorefter faglig organisering netop er kernen i en socialistisk organisering, som ved hjælp af massestrejker og i form af arbejdderråd kan overtage magten i en revolutionær situation.

Opsplitningen i en økonomisk og en politisk kamp er ikke et spørgsmål om mere eller mindre hensigtsmæssige strategier i bestemte situationer, men er grundlæggende struktureret af kapitalistiske samfunds særegne "fordobling af samfundet i samfund og

50) For at præcisere: Dette er ikke noget i retning af almene te-
ser om krisens betydning. Det er et forsøg på at formulere hy-
poteser om visse effekter for arbejderklassens optræden, af
krisens start- eller opbygningsfase specielt i Danmark, men
også i andre lande i Nord-vesteuropa med fagligt set velorga-
niserede arbejderklasser og arbejderpartier af socialdemokra-
tisk type, som deltager i udformningen af kriseløsningsforsøg.

stat".⁵¹⁾ Fagforeninger organiserer lønarbejdere ud fra deres placering i produktionsprocessen (i vid forstand) og principielt med henblik på varettagelse af de særlige interesser, som udspringer af denne konkrete placering. Politiske partier organiserer uden sådanne "eksklusiv-bestemmelser", de organiserer principielt de "frie og lige" samfundsborgere uden for produktionssfæren med henblik på at gøre interesser gældende som almene betingelser i samfundet.

Selv i de Nordvest-europæiske lande, hvor den socialdemokratiske opfattelse af arbejdsdeling mellem fagforening og parti har domineret, har denne arbejdsdeling dog aldrig været helt entydig. Dette skyldes for det første generelt, at bestemte arbejdsbetingelser og forhold af betydning herfor bedst eller kun har kunnet fastlægges alment (børne- og ungdomsarbejde, fabriks-tilsyn, visse arbejdstids- og feriebestemmelser). Arbejdsdelingen er dog yderligere blevet sløret siden 30'erne og specielt efter 2. verdenskrig med de statslige regulerings- og interventionsforsøg over for økonomien (arsenalet af økonomisk-politiske foranstaltninger i et spidsrodsløb mellem hensyn til økonomisk vækst, valutabalace, inflation og beskæftigelse). Denne udvikling har generelt betydet, at politikken er blevet direkte og vedvarende økonomisk, hvilket specielt vil sige, at socialdemokratiets politik griber ind over for de arbejds- og lønforhold, som var fagorganisationernes domæne. Omvendt har det betydet, at fagforeningernes traditionelle fagligt-økonomiske interessevarettagelse er blevet direkte politisk relevant. Denne udvikling har været med til at ændre det politiske system således, at det parlamentariske system med partier, folketing og regering er blevet suppleret

51) De egentlige statsteoretiske problemer bliver ikke taget op her. Der kan henvises til generelle behandlinger af spørgsmålet om statens funktion i kapitalistiske samfund i I. Bonnesen og A. Thøgers: Den kapitalistiske stat og dens funktion, København 1975 (Kurasjes Forlag) og J. Martinussen: Materialistisk statsteori, Grenå 1976 (Forlaget GMT). En principiel, men kortfattet behandling af spørgsmålet om forholdet mellem arbejderklassens politiske og økonomiske kamp findes hos W. Müller og C. Neusüss: Socialstatsillusionen og modsigelsen mellem lønarbejde og kapital, i Mattick, Müller og Neusüss: Socialstat og blandingsøkonomi, København 1974 (Danske studerendes Fællesråd), pp. 80-92.

med - hvad der er blevet kaldt - et korporatistisk system,⁵²⁾ hvor fagorganisationerne og andre interesseorganisationer er inddraget i politikudformningen i forskellige udvalg og kommissioner. Betegnende for denne udvikling er indførelsen af indkomstpolitiske indgreb, hvorved lønninger og andre indkomster søges stabiliseret. Indkomstpolitik er ikke en opfindelse i 70'erne; "Kanslergade forliget" i 1933 og løn- og prispolitikken under krigen er ganske klare indkomstpolitiske indgreb.

Det er således symptomatisk for denne udvikling, at fagorganisationerne under krisen stiller forslag til den førte økonomiske politik, hvilket er sket især med Metalarbejderforbundets forslag til en industripolitik og til oprettelse af et egentligt industriministerium.

Men forholdet mellem fagorganisationer og socialdemokrati er ikke blot kompliceret af denne økonomisk-politiske udvikling, i udviklingen ligger der en forøget mulighed for, at forholdet kan blive til et modsætningsforhold. Historisk har der regelmæssigt været modsætninger mellem socialdemokratiet og fagbevægelsen, specielt i økonomisk-politiske krisesituationer, hvor socialdemokratiet har haft eller deltaget i regeringsmagten. Det drejer sig her ikke om modsætninger mellem socialdemokrati og dele af fagbevægelsen, men om modsætninger mellem socialdemokratiet og socialdemokratisk dominerede, ledende organer i fagorganisationerne. Den klassiske situation i denne henseende i Danmark er overenskomstfornyelsen i 1956, hvor den socialdemokratiske regering ophøjede mæglingsforslaget til lov, skønt et flertal af arbejderne havde forkastet det.

At der eksisterer en mulighed for en mere markant modsætning mellem socialdemokrati og fagbevægelse har vist sig tydeligt i efteråret 1976, hvor det ene forbund efter det andet i deres formuleringer af krav til overenskomster overskrider den grænse på 2 pct. i lønstigninger, som socialdemokratiet er gået ind på i Augustforliget, og hvor LO havde foreslået udskrivelse af valg i stedet for indgåelse af forlig med borgerlige partier. Endnu tydeligere er konflikten kommet frem ved olie- og benzinaffører-

52) Se D. Dahlerup m.fl.: Korporatismelegrebet og studiet af samspillet mellem politiske institutioner, Økonomi og Politik, nr. 4, 1975, pp. 317-345.

nes strejke i december 76, hvor den socialdemokratiske regering var på nippet til at kriminalisere overenskomststridige strejker, havde det ikke været for LO-ledelsens klare undsigelse heraf under pres af nogle af de største forbund.

Modsætningen bygger på LO's modstand mod indkomstpoltiske indgreb, som på den ene side generelt kun kan være effektive over for lønindkomster og desuden netop er indgreb med henblik på forøgelse af profitniveauet, uden at lønarbejderne samtidig får kompensation på anden vis, f.eks. ved indførelse af ØD under en eller anden form. På en anden front er konflikten kommet til udtryk i SID's beslutning i 1975 om ved kommende folketingsvalg ikke blot at støtte socialdemokratiets, men også DKP's, SF's og VS's valgkampaner ved kommende folketingsvalg.⁵³⁾ At LO må ekskludere et forbund, fordi det ikke vil deltage i støtten til A-pressen (som det skete med sømændene) er vel også, ret beset, et svaghedstegn.

Det ville være helt forhastet at antyde aktuelle muligheder for et brud i forholdet mellem socialdemokratiet og LO. Ægteskabet mellem de to, som Thomas Nielsen kaldte det på LO's kongres i 1975,⁵⁴⁾ har oplevet tilsvarende konflikter tidligere uden at gå i stykker. Men brudmuligheden eksisterer, og den kan blive til virkelighed, hvis socialdemokratiet, for at bevare det højtbesungne lovgivningsinitiativ, fortsætter med at kompromittere en traditionel socialdemokratisk politik, og hvis den fagpolitiske venstrefløj fortsat styrkes. Men omvendt kan denne venstrefløjs styrke være afgørende for fagbevægelsens konsekvens i beskyttelsen af lønarbejderinteresser. En sådan konsekvens er vel det eneste, der kan holde socialdemokratiet tilbage fra ansvarlighedens fristelser.

Perry Anderson bruger et sted udtrykket, at fagbevægelsens "traditionelle økonomiske krav nu har en umiddelbar politisk dimension".⁵⁵⁾ Dette kan dels gælde den måde, hvorpå forholdet

53) Ved SID's kongres i 1974 vedtoges et forslag om at støtte arbejderpartierne efter deres mandattal i folketinget. Det er bemærkelsesværdigt, at forslaget blev vedtaget imod hovedbestyrelsens indstilling. Se Erik Christensen 1976, op.cit., p. 324.

54) Iflg. Solidaritets 1976, p. 145.

55) Perry Anderson: Grænser og muligheder for fagforeningsaktion, dette nr. af Politica.

mellem økonomi og politik har udviklet sig siden 30'erne. Dels gælder det, at fagbevægelsens traditionelt økonomiske, overenskomstkrav i den aktuelle situation lige så meget eller mere, er politiske krav, end krav til modparten i overenskomstforhandlingerne. Men det rejser også nogle videre perspektiver for aktuelle arbejdskampe og den aktuelle faglige bevægelse.

Ved Septemberforliget i 1975 søgtes krisen og arbejdsløsheden bekæmpet med traditionelle midler såsom forbrugsudvidelse, (momsreduktion og underskud på statsbudgetterne) men allerede her formuleredes vage hensigtserklæringer om, at stigningstakten i priser, indtægter og omkostninger skulle dæmpes. Ved Augustforliget i 1976 bliver dette indkomstpolitiske element kraftigt forstærket, og Augustforliget er udtryk for en overgang fra traditionelle "keynesianske" kriseløsningsforsøg til forsøg på direkte at forbedre kapitalens profitabilitet gennem lønsenkning/lønstagnation og nedskæring af statsbudgetterne. Disse politiske beslutninger er blevet fulgt op af en klart skærpet kurs fra arbejdsgiverne. I forvejen hedder det i Arbejdsgiverforeningens love, at et medlem ikke kan slutte overenskomst uden hovedbestyrelsens godkendelse,⁵⁶⁾ fordi for store indrømmelser et sted kan sprede sig som krav på andre virksomheder. Under krisen har arbejdsgiverforeningen indskærpet sine medlemmer at være yderst tilbageholdende med løndrømmelser, og tilsagt medlemmerne vidtgående økonomisk støtte ved arbejdsnedlæggelser. Socialdemokratiet har ved September- og specielt Augustforliget gjort en sådan kurs fra arbejdsgiverne legitim.

Når lønarbejdere nedlægger arbejdet for at få lønkomensation for produktivitetsstigninger eller for at få hævet en løn, som er stagneret eller faldet, når de ikke blot konfronteres med en enkelt arbejdsgiver, men med arbejdsgiverforeningens samlede styrke, og når de derfor må skabe solidaritet blandt andre lønarbejdere, så er det ikke bare en radikal fagpolitisk arbejdskamp, men en arbejdskamp, der allerede har en veludviklet klassekampkarakter. Her står arbejdsgiverne konkret over for lønarbejderne som den ene klasse til den anden. Når arbejdsgivernes kurs videre er bakket op af regeringens politik, og støttet af det ar-

56) §24, stk. 4 i love for Dansk Arbejdsgiverforening. Arbejdsmarkedets Håndbog, København 1976 (AOF's Forlag), p. 304.

bejdsretslige system, af politiet, af massemedierne, så er det økonomi, som åbent og konkret samtidig er politik og ideologi. Men det er alligevel ikke endnu åben klassekamp. Kapitalen fungerer som klasse, arbejderbevægelsen gør det endnu ikke; den er splittet politisk, fagpolitisk og organisatorisk.

I krisen hvor resten af samfundet samler sig økonomisk, politisk og ideologisk i en front mod arbejderklassen, fungerer arbejderklassen først og fremmest som en faglig bevægelse, der endnu kun vaklende udnytter de politiske muligheder i den faglige kamp.